

SMISAO I ZNAČAJ MARTOVSKIH PREGOVORA

Pregovori koje su marta 1943. delegati Vrhovnog štaba NOVJ vodili u komandama nemačkih operativnih jedinica u Gornjem Vakufu i u Sarajevu (u štabovima 717. i 718. pešadijske divizije) i u Zagrebu u štabu Nemačkog opunomoćenog generala u Hrvatskoj bili su nastavak dotad vođenih pregovora o razmeni zarobljenika. I pre i posle njih, vođeni su na raznim nivoima i u raznim krajevima zemlje pregovori dveju zaraćenih strana, partizanske i okupatorske, o razmeni ratnih zarobljenika. Bila je to, dakle, uobičajena praksa, poznata i primenjivana otkako postoje ratovi. Pa, ipak, ovi, martovski pregovori imaju posebno obeležje po kojima se donekle razlikuju od ostalih pregovora koji su u toku rata vođeni između partizanskih i okupatorskih predstavnika. Oni su, pre svega, održani u izuzetnim, za partizansku stranu neobično teškim, uslovima, kada je Vrhovni štab bio spreman da po cenu privremenih ustupaka traži mogućnosti za spasavanje više hiljada ranjenika i bolesnika, kojima je, zbog trenutno nepovoljnog razvoja situacije u velikoj bici na Neretvi, zapretilo uništenje.

„Mi smo preduzimali sve što je bilo moguće da zaštitimo ranjenike“, rekao je Tito, sećajući se tih dana.²⁰⁴ Ta okolnost je, što se namera partizanske strane tiče, tim pregovorima davala duboko humani karakter i značaj. Vrhovni štab je pokušao da pregovore o razmeni zarobljenika iskoristi za eventualno rešavanje i drugih, veoma značajnih pitanja: prvo, da zatraži od Nemaca da i formalno priznaju da je Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, sa ko-

²⁰⁴ J. B. Tito, *Vojna djela*, knj. 4, str. 73.

jam su oni u pravom ratu već više od godinu i po dana, u pravom smislu zaraćena strana, te da se u ratovanju s njom imaju pridržavati odredaba međunarodnog ratnog prava i Ženevskih konvencija o postupanju sa ratnih zarobljenicima, ranjenicima i bolesnicima (donetih 1929. godine), čega se partizanska strana dosledno pridržavala i, drugo, da ponudom privremene obustave neprijateljstava pokuša da „neutralizuje Nemce“, da ratnim lukavstvom olakša tešku situaciju u kojoj se u dolini Neretve našla Operativna grupa divizija sa velikim brojem ranjenika i tako dobije u vremenu, kako bi se stvorili povoljniji uslovi za proboj preko Neretve i razbijanje glavne grupacije četnika. U situaciji kada se očekivalo iskrcavanje angloameričkih ftrupa na Balkan, četnici su, kao „vojska u otadžbini“, kao „regularna“ vojska Kraljevine Jugoslavije pod komandom vojnog ministra njene legalne vlade koja je uživala pomoć vlada zapadnih savezničkih zemalja, postali glavni neprijatelj narodnooslobodilačkog pokreta, kome će invazione snage — u to nije bilo sumnje — pružiti punu vojnu i političku podršku u borbi protiv NOP-a i njegove oružane sile.

Insistiranje Vrhovnog štaba na tome da se Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije prizna status zaraćene strane bilo je motivisano željom da se poseban, privilegovan položaj u slučajevima ranjavanja i zarobljavanja, koji međunarodno ratno pravo priznaje samo pripadnicima redovnih oružanih snaga, prizna i pripadnicima Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, jer ta vojska, budući da učestvuje u oružanom sukobu međunarodnog karaktera i da poseduje svojstva regularne armije i oslanja se na vlast na određenoj teritoriji, ima svojstva punovažnog subjekta međunarodnog ratnog prava.

Predloži Vrhovnog štaba o privremenoj obustavi neprijateljstva bili su samo manevar, sračunat na olakšanje teške situacije u kojoj se našla Operativna grupa sa više hiljada ranjenika i stvaranje povoljnijih operativnih uslova za njeno izvlačenje iz okruženja i prodor na istok. Nikakav drugi smisao nije taj predlog imao. Još na prvim razgovorima 11. marta u Gornjem Vakufu delegacija Vrhovnog štaba je, kako je i zabeleženo u zapisniku, nemačkoj strani izričito stavila do znanja da predlog za sklapanje primirja nipošto ne treba shvatiti kao nekakav predlog za kapitulaciju.

ciju, jer Narodnooslobodilačka vojska neće nikada, ni pod kojim uslovima, to učiniti. Ona je neuništiva, uživa podršku naroda i dovoljno je snažna da odoli svim neprijateljskim ofanzivama i da se iz svake, i najteže situacije izvuče, što je pokazala u svim dotadašnjim ofanzivama iz kojih je izlazila jača; njeni su borci nepokolebljivi, „spremni su da umru“ i da izdrže sva lišavanja.

I bez tog uveravanja Nemcima je bilo i te kako jasno da će se partizani bori/ti do kraja, ako treba do poslednjeg, i da su nepokolebljivo uvereni u pravednost svoje borbe i u svoju pobedu. Nemci su, kako se iz prepiske njihovih vojnih i diplomatskih predstavnika iz Zagreba i Berlina vidi, prozreli prave namere partizanskog Vrhovnog štaba i smisao njegovog predloga o „obustavi neprijateljstava“. „S Titom dolaze u obzir samo pregovori o polaganju oružja i predaji“, bio je odgovor Berlina na vest o predlozima partizanske delegacije, sa čime se saglasio i nemački poslanik u Zagrebu, istakavši ipak da se „s bezuslovnom kapitulacijom Tita i njegovih partizana ne može računati“.

O apsurdnosti i pomisli o predaji Tito je rekao ono što bi rekao i svaki borac Narodnooslobodilačke vojske: „Naše jedinice, sve naše borce prožimao je duh najveće čvrstine i riješenosti da pošto-poto pobijedimo. Svatko drugi bi se predao. Nijedna vojska ne bi nastavila dalje ratovanja. A kod nas nije bilo nikakvog dezerterstva. Postojala je vjera da ćemo izaći iz tih teškoća... Naši borci — zbijeni oko naše Partije i Vrhovnog štaba — znali su da će sve teškoće biti savladane; imali su jasnu perspektivu. Svjesni ciljeva naše oružane borbe, uvijek su bili spremni da pobijede i u situaciji koja je na izgled bila bezizlazna“.²⁰⁵

Predloži Vrhovnog štaba da se pregovara o priznanju NOVJ kao zaračene strane i o privremenoj obustavi vojnih dejstava nisu od nemačke strane bili usvojeni, te su se pregovori sveli na samo jedno pitanje: na razmenu ratnih zarobljenika, o čemu su i postignuti sporazumi. Nije nevažno spomenuti da se pri tom partizanska strana pokazala velikodušnijom: pustila je na slobodu veći broj nemačkih zarobljenika nego što je, za uzvrat, dobila svojih. Bio je to svojevrsan kuriozitet, jer je obično jača ratu-

²⁰⁵ Zbornik „Neretva“, I, Beograd, 1965; Titov govor na zboru u Jablanici 12. 11. 1978, „Narodna armija“, 16. 11. 1978.

juća strana, i radi svog prestiža, za svoje zarobljene pripadnike razmenjivala veći broj protivnikovih.

Uz ove, rekli bismo, osnovne zaključke, nameću se i drugi:

1. Bez obzira na to što Nemci nikad nisu priznali narodnoslobodilačku borbu kao pravo naroda jedne okupirane zemlje da se bori za svoju slobodu i njegove oružane snage kao zaraćenu stranu i što je sa najvišeg vrha, od Hitlera, zabranjivano da se sa ustanicima („banditima“) pregovara, sama činjenica da su sa delegacijom Vrhovnog štaba te oružane snage ipak vodili pregovore, u kojima je učestvovala čak i najodgovornija vojna ličnost u NDH — Nemački opunomoćeni general, i da su je uvažavali kao ravnopravnog partnera, govori o tome da su, ako ne i na rečima, ono na delu, priznavali Narodnooslobodilačku vojsku Jugoslavije kao respektujuću zaraćenu stranu, koja je svojom organizovanom oružanom borbom stvorila svojevršno ratište na jugoistoku Evrope. Bila su, stoga, posve razumljiva insistiranja vodećih nemačkih ličnosti (general-a Horstenau-a i poslanika Kašea) o potrebi vođenja pregovora sa partizanima, kao i nastojanja general-pukovnika Lera, komandanta Jugoistoka, da uveri Vrhovnu komandu Vermahta da Titove jedinice treba priznati kao zaraćenu stranu. Tog mišljenja je bio i general-feldmaršal baron Maksimilijan fon Vajks (Maximilian Freiherr von Weichs), koji će na dužnosti komandanta Jugoistoka zameniti Lera. On je, naime, kako je sam tvrdio, u svim svojim procenama situacije i u mnogim memorandumima ukazivao Vrhovnoj komandi Vermahta da borba protiv ustanika u Jugoslaviji „nema ništa zajedničko sa partizanskim ratom, već da se mora shvatiti i voditi kao protiv regularnih jedinica“. „Kasnije“ — izjavio je on — da bih potvrdio svoje shvatanje, uneo sam u svoje izveštaje izraz 'jugoslovenska armija' umesto partizani. Međutim, ovo je Hitler zabranio.“²⁰⁶

2. Iz činjenica da je pregovore predložio Vrhovni štab NOVJ i da je izrazio svoju spremnost da se razmotri mo-

²⁰⁶ Zaostavština fon Vajksa u Voinom muzeju u Koblencu (dr Karl Knilicka, „Bihaćka republika' i jugoslovenski partizanski pokret u ogledalu njemačkih izvora i ocjena njemačkih generala koji su komandovali na Jugoistoku“, Zbornik „Prvo zasjedanje AVNOJ-a“, Bihać, 1966, str. 237).

guónost privremene obustave neprijateljstava nikako se ne može izvući zaključak da je za pregovore bila zainteresovana samo partizanska strana. Odgovorni nemački vojni i diplomatski faktori na Balkanu su bez dvoumljenja prihvatili ponudu za pregovore, jer su ih i sami želeli: znali su, naime, da se partizanski problem ne može na zadovoljavajući način resiti vojnim putem, te da treba pokušati sa političkim rešenjem, odnosno sa političkom nagodbom. „Smirivanje, prema jednodušnom mišljenju svih konsultovanih nemačkih vojnih ustanova, a i po ličnom shvaćanju oficira sa kojima se razgovaralo, je *politička stvar*“, stoji u jednom nemačkom izveštaju upućenom Vrhovnoj komandi Vermahta.²⁰⁷

Nemačka strana je tražila, moglo bi se reći, molila da partizani obustave dejstva u nemačkoj okupacionoj zoni, jer je bila svesna da se vojnom silom ne mogu sprečiti napadi partizana na vitalne vojne i privredne objekte, naročito na železničku prugu Zagreb—Beograd i na rudarske i industrijske objekte u Bosni. Time su Nemci priznali svoju nemoć. Nije se, kako su oni pravilno ocenjivali, radilo samo o Operativnoj grupi divizija, o glavnoj partizanskoj grupaciji koja je, ipak, uspela da se izvuče iz teške situacije u dolini Neretve, već o snažnoj partizanskoj vojsci širom zemlje, koja je stvorila za njih veoma neugodno ratište. Nemački štabovi na jugoistoku Evrope su već ozbiljno sagledavali vlastite teškoće, naslućujući i ispadanje Italije iz rata. U takvoj situaciji, kada se strahovalo i od savezničke invazije na Balkan, bilo je jasno koliko je krupan i aktuelan značaj dobijalo jugoslovensko ratište. Zato je bila posve razumljiva zainteresovanost Nemaca da se sa partizanskom stranom vode pregovori, kako bi se postigla pacifikacija strateški vrlo značajnih područja na jugoistoku Evrope. „Opunomoćeni nemački general u Hrvatskoj Glez fon Horstenau je“ — kako navodi nemački istoričar pukovnik Diakov (Diakow) — „pokušavao više puta da stupi u neposredan kontakt sa Titom da bi humanizirao partizanski rat, razmenio zarobljenike itd.“²⁰⁸

Prihvatanje pregovora je, dakle, bilo iznuđeno — došlo je kao rezultat realnosti situacije. Bez obzira na to

²⁰⁷ Dr Karl Hnilicka, cit, članak.

²⁰⁸ Isto.

što je sa najvišeg vrha Rajha bila upućena zabrana, najodgovornije nemačke vojne i političke ličnosti na Balkanu su smatrale da i dalje treba držati „otvorena vrata“ za kontakte sa partizanskom stranom u interesu vlastitih potreba. I nakon Hitlerove naredbe, Horstenau će održavati kontakte sa delegatima Vrhovnog štaba i tražiti da partizani obustave dejstva na nemačke objekte i garnizone, a Kaše će biti zainteresovan i za sastanak s Titom. „Tito i njegov pokret nisu više bili sporedne pojave“, s pravom je zaključio nemački istoričar, „već je Tito sve više postajao centralna ličnost koja je mogla da nudi i da zahteva“.²⁰⁹ Martovski pregovori su, može se to slobodno reći, bili dokaz nemoći Nemaca da vojnom silom uguše narodnooslobodilačku borbu u Jugoslaviji.

3. Martovski pregovori su bili pregovori, u pravom smislu te reči, samo kada se raspravljalo o razmeni zarobljenika. Na razgovorima u Gornjem Vakufu, na kojima je tročlana delegacija Vrhovnog štaba učestvovala u punom sastavu, nemački predstavnik, komandant 717. pešadijske divizije, nije prihvatio pregovore ni o jednom pitanju koje je delegacija Vrhovnog štaba predlagala, izjavljujući da za to nije ovlašćen. On je samo saslušao predloge partizanske strane, o čemu je sačinjena pismena zabeleška koju je, zajedno s „memorandumom“ (sastavljenim na traženje nemačkog generala od strane delegacije Vrhovnog štaba), prosledio svojoj višoj komandi. Razgovori u Gornjem Vakufu se, prema tome, mogu smatrati samo kao uvodni, preliminarni razgovori, na kojima je jedna strana, partizanska, iznela i obrazložila svoje predloge, o kojima se, međutim, druga, nemačka strana nije izjasnila, jer za to nije bila ovlašćena. U Sarajevu, pak, partizanski delegati Đilas i Velebit nisu bili primljeni ni od jedne značajnije nemačke ličnosti i vodili su neobavezujuće razgovore sa nekolicinom oficira iz Štaba 718. pešadijske divizije i sa inženjerom Hansom Otom, licem koje je bilo zaduženo za vođenje pregovora o razmeni zarobljenika. Ni u Zagrebu, gde je trebalo da se vode glavni pregovori, nije došlo do pravih pregovora, jer je, u međuvremenu, nemačkim vojnim i diplomatskim ustanovama (opunomoćenom generalu i poslaniku) bilo s najvišeg mesta Rajha zabranjeno da

²¹⁹ Dr Karl Hnilicka, cit. članak.

vode pregovore s partizanskim predstavnicima. Partizanske delegate Đilasa i Velebita nisu, stoga, primili ni Horstenu ni Kaše, već ličnosti iz njihovih ustanova, njihovi „pouzdanici“, a razgovori su se ograničili na razmenu zarobljenika, uz izraženu želju nemačke strane da partizani obustave napade na pruži Zagreb—Beograd. S generalom Horstenuom je imao priliku da razgovara samo Velebit, kada je sam boravio u Zagrebu, ali je tom prilikom nemački general samo saslušao izlaganje svog sagovornika. Moglo bi se čak reći da ti razgovori — budući da o njima Horstenu nije izvestio svoje pretpostavljene — nisu imali službeni, oficijelni karakter. Njih je nemački general vodio na svoju inicijativu, čak uprkos jasnim direktivama da se sa predstavnicima partizana ne vode pregovori, jer je bio uveren da će se moći nešto više postići na smirivanju situacije u nemačkoj okupacionoj zoni. On je od partizanske strane tražio da se obustave napadi na pomenutoj železničkoj komunikaciji koja je za Nemce imala vitalan značaj, ne nudeći nikakve protivustupke, već samo dajući obećanje da će nemačka strana „razmišljati“ o predlozima Vrhovnog štaba za obustavu neprijateljstava. Čak je zadržao za sebe pravi identitet partizanskog pregovarača Velebita. Ni razgovori u italijanskoj vojnoj misiji u Zagrebu koje je vodio Velebit nisu išli dalje od razmatranja mogućnosti razmene više stotina italijanskih zarobljenika.

Za razliku, dakle, od partizanske strane, koja je imala zvaničnu delegaciju ovlašćenu da vodi pregovore, za šta je imala i punomoćje od svog Vrhovnog štaba i koja je podnela „memorandum“ u kome su bili izneti predlozi o kojima bi pitanjima Vrhovni štab NOVJ želeo pregovarati, nemačka strana nije imala svoju delegaciju. To je bilo jasno i delegaciji Vrhovnog štaba još na prvim razgovorima u Gornjem Vakufu, zbog čega je tom prilikom i zatražila da nemačka strana hitno odredi svoje opunomoćene predstavnike za pregovore. Tom zahtevu, međutim, nije udovoljeno, tako da su na više naknadnih razgovora koji su u Sarajevu i Zagrebu vođeni s partizanskim pregovaračima nemački sagovornici bile ličnosti iz štabova nemačkih operativnih jedinica (divizija) i iz štaba Nemačkog opunomoćenog generala u NDH, koje su se ograđivale da nisu ovlašćene za vođenje pregovora o bilo kojim drugim pitanjima osim o razmeni zarobljenika.

4. Iako su na martovskim pregovorima postignuti sporazumi samo o razmeni zarobljenika, to pitanje — što se namera Vrhovnog štaba tiče — nije trebalo da bude glavno. Za pregovore o razmeni zarobljenika mogli su se, kao i dotad, i kao što će biti praktikovano i kasnije, odrediti manje reprezentativni pregovarači, odnosno neka ovlašćena lica koja bi zastupala neku partizansku komandu. Ovog puta Vrhovni štab je uputio *svoju* delegaciju, koja je, uz to, bila sastavljena od veoma odgovornih ličnosti: sačinjavali su je jedan član Politbiroa CK KPJ i Vrhovnog štaba, bliski Titov saradnik, zatim jedan od najistaknutijih vojnih starešina, komandant 1. proleterske divizije i ličnost koja je u Vrhovnom štabu bila zadužena, ako se tako može reći, za diplomatsku delatnost. I činjenica da partizanska delegacija nije na pregovore došla sa spiskom lica koje traži za razmenu (traženi su poimenično samo Ivo Marinković u prvim razgovorima, a kasnije i Herta Haas) i da su nemački zarobljenici pušteni na slobodu pre postignutog dogovora i utvrđenog aranžmana o broju i imenima partizanskih zarobljenika koje će nemačka strana osloboditi, potvrđuje zaključak da je pitanje razmene zarobljenika trebalo da posluži kao povod za razgovore o ostala dva, nesumnjivo glavna pitanja — o priznanju NOVJ kao zaraćene strane i o privremenoj obustavi dejstava.

5. Na martovskim pregovorima došlo je, kao što je rečeno, samo do dogovora o razmeni zarobljenika. Ni o jednom drugom pitanju koje je delegacija Vrhovnog štaba predlagala, nisu ni vođeni pregovori, te nije moglo doći do sporazuma.²¹⁰ Uveren da pregovorima koji su se protegli na pun mesec dana ipak postiže željeni cilj — „neutralizuje“ Nemce, usporava izvođenje njihovih operacija u najkritičnijoj fazi bitke na Neretvi i tako dobija u vremenu i odrešenije ruke za uspešan prodor preko Neretve — Tito je smatrao da je odluka o ponudi pregovora bila

²¹⁰ I Italijani su pravilno ocenili rezultate martovskih pregovora. Njihov Generalni konzulat u Sarajevu, koji je bio dobro obavešten o tim pregovorima, obavestio je Ministarstvo spoljnih poslova u Rimu „da su kontakti Nemaca i partizana preko emisara imali za predmet samo razmenu zarobljenika“ i da je „jedan zahtev partizana ua budu priznati kao ratujuća strana nemačka strana glatko odbila“. Prema tome, konstatuje se u izveštaju, „glasine o prekidu neprijateljstava između partizana i Nemaca nemaju nikakvog osnova“ (Arhiv VII, mikrofilm NAV-I-T-821, r. 296, s. 777).

umesna. Na zadržavanje nemačkih divizija u dolini Neretve i na izostanak njihovih operacija istočno od nje, martovski pregovori, međutim, kao što je rečeno, nisu imali uticaja. Ne raspoložujući podacima o planovima Nemaca, Tito je, međutim, morao zaključivati da su pregovori mogli uticati na prestanak nemačke ofanzive, odnosno da su nemačke trupe posle izbijanja na Neretvu zadržane i da se nalaze u stavu iščekivanja ishoda pregovora. Možda su takve pretpostavke uticale na stvaranje uverenja, pothranjivanog još i razbijanjem četničkih snaga, da u dogledno vreme ne predstoji nova nemačka ofanziva. A kada je ta ofanziva, veća od prethodne i tek završene, otpočela sredinom maja protiv Operativne grupe divizija u severnoj Crnoj Gori, Sandžaku i severoistočnoj Hercegovini, Vrhovni štab je bio iznenađen. Tito je u jednoj posleratnoj izjavi rekao da je „poslije lekcije na Neretvi imao iluzije da će period do nemačkog novog napada biti malo duži”. To je uverenje, kako kaže, temeljio na činjenici da su Nemci izgubili bitku na Neretvi i da su partizanske jedinice, zbog toga što su „Nijemci, prilično osakaćeni, bili odustali od dalje borbe”, mogle da se „nesmetano posvete uništavanju i razbijanju četnika”.²¹¹ Tito je, međutim, uzimao u obzir i uticaj pregovora na duži predah nemačkih trupa između dveju ofanziva. „Taj predah u borbi sa okupatorom iskoristili smo za obračun sa četnicima. Tu, na Neretvi četnici su dobili udarac od koga se više nisu oporavili”, napisao je Tito septembra 1965.²¹² A Đilas je u svojim memoarima naveo da je sredinom maja 1943, na vest o koncentraciji veoma jakih nemačkih snaga u dolinama Lima i Tare i o početku njihove ofanzive, Tito rekao da su nas Nemci prevarili, misleći, očigledno, na pomenutu „neutralizaciju” Nemaca postignutu pregovorima. O „neutralizaciji” Nemaca, međutim, nije bilo govora: martovskim pregovorima oni nisu bili dovedeni u zabludu. Oni su već uveliko pripremali novu ofanzivu — „Svare”, koja će se sredinom maja svom silinom sručiti na Operativnu grupu divizija u severnim oblastima Crne Gore.

6. Vođenjem pregovora i ponudom da se u međuvremenu obustave neprijateljstva Vrhovni štab je želeo da

²¹¹ J. B. Tito, *Vojna djela*, knj. 3, str. 62.

²¹² Isto, knj. IV, str. 75.

dobije u vremenu, kako bi mogao sve snage Operativne grupe usmeriti u napad na četničku grupaciju od blizu 15.000 vojnika, koja se nalazila na levoj obali Neretve. Za glavni sudar sa četnicima, za konačni obračun s njima, trebalo je, po mogućnosti, stvoriti što povoljnije uslove — u prvom redu osloboditi se pritiska nemačkih snaga koje su nastupale sa zapada i severa ka dolini Neretve i izbeći njihovo angažovanje na njenoj levoj obali. To je — kako je već rečeno — bila svrha ponude da se privremeno, dok pregovori budu trajali, obustave obostrana ratna dejstva. Pokazalo se, međutim, da je razbijanje četničkih snaga kod Jablanice i Konjica, pre nego je delegacija Vrhovnog štaba i krenula na pregovore, bilo odlučujuće za konačan ishod borbe sa četnicima. Razbijanjem Konjičke grupe, jačine 2.130 četnika, bila je u pravo vreme, pre nego su pristigle sve predviđene četničke snage, praktično poražena glavna grupacija četnika na pravcu prodora Operativne grupe. Demoralisane, zahvaćene panikom i osipanjem, četničke jedinice će se povlačiti i svi grčeviti pokušaji četničke Vrhovne komande da se na novim položajima, kod Čičeva, Glavatičeva, Kalinovika i Nevesinja, organizuje otpor sa novopridošlim snagama biće uzaludni. U snažnim jurišima jedinice Operativne grupe će potpuno razbiti i dotući četničke snage. Bitka sa četnicima dobijena je, dakle, pre otpočinjanja pregovora koji, očigledno, nisu imali nikakvog uticaja na te borbe. Bojazan Vrhovnog štaba od angažovanja nemačkih trupa preko Neretve, što bi otežalo borbe sa četničkom grupacijom i dovelo u pitanje spašavanje ranjenika, bila je, međutim, razumljiva, mada će se pokazati izlišnom. Budući da nije mogao prozreti planove nemačkih štabova i njihove namere da će izbijanjem u dolinu Neretve okončati svoju ofanzivu, Tito je morao računati na nastavljanje njihovih dejstava na levoj obali Neretve i na intervenciju nemačkih trupa duž komunikacije Sarajevo—Trnovo—Kalinovik—Nevesinje i, dublje, uz dolinu gornje Drine, što bi Operativnu grupu i ranjenike ponovo dovelo u tešku situaciju. To je bio i razlog njegovog insistiranja na tome da se pregovori nastave i odluke da se privremeno obustave dejstva partizanskih jedinica na železničkoj pruzi Zagreb—Beograd. Operativna grupa je, dakle, iako iznurena dugotrajnim borbama i bez teškog naoružanja koje je morala ostaviti na desnoj obali Neret-

ve, razbila glavne četničke operativne snage, odmorne, dobro naoružane, opremljene i podržavane italijanskom artiljerijom i avijacijom, pre nego je i došlo do pregovora. Vrhovni štab je, tako, uspešno ostvario najvažniji cilj — razbijanje glavnih četničkih snaga. I, umesto „velike operacije“, u kojoj će postići „konačnu pobjedu“, četnici su na Neretvi doživeli „veliko povlačenje“, težak poraz od koga se više neće moći oporaviti. Draža Mihailović će uvideti da njegove jedinice ne predstavljaju snagu koja se u otvorenoj borbi može odupreti partizanskoj vojsci i stoga će narediti reorganizaciju preostalih snaga, od kojih će biti formirane manje jedinice, da bi prešle na gerilsko ratovanje, na dejstvovanje iz zasada i izvođenje napada na pozadinu i bokove partizanskih jedinica.

7. Suštinu i smisao martovskih pregovora, povode i motive koji su ih usloveli, najubedljivije je objasnio Tito upravo u vreme kada su oni vođeni. „Tu se ne radi ni o kakvom primirju, nego samo o obustavljanju napada na jednog neprijatelja dok se obračunamo sa drugim“, rekao je on 10. aprila 1943. istočnobosanskim rukovodiocima, dodavši da su četnici „za sada najopasniji neprijatelj, s obzirom na sutrašnjicu, naročito ako dođe do iskrcavanja saveznika na Balkan kad jugoslovenska vlada u Londonu može pokušati da iskoristi situaciju da bi pobrala plodove naše borbe“. Tito je tada još rekao da „mi dosad nismo koristili taktiku korišćenja suprotnosti, a to treba da se čini“.

Tito je ukazao na opravdanost „taktike korišćenja suprotnosti neprijatelja“, odnosno takvih prividnih ustupaka („potrebnih i korisnih kompromisa“) koji doprinose da se, bez i najmanjeg žrtvovanja revolucionarnih principa, ostvare viši, dugoročniji ciljevi, kojima se štite, a ne ugrožavaju, interesi narodnooslobodilačke borbe i revolucije. Radi se, dakle, o principijelnoj elastičnosti kojom se postiže ostvarenje željenih rezultata: „obustavljanje napada na jednog neprijatelja dok se obračunamo s drugim“, odnosno „neutralizacija“ jednog neprijatelja da bi se naneli što snažniji udarci drugom, onom koji se trenutno činio glavnim. „Ko nama može danas zamjeriti ako smo činili nešto što je jačalo našu snagu ne prestajući, naravno, da se borimo“, rekao je Tito na proslavi 35-te godišnjice bitke na Neretvi, misleći na martovske pregovore. „Niko od

nas" — nastavio je — „nije ni pomislio da Nijemci više neće ići protiv nas. Jedino smo znali da je i njima potreban predah da bi napravili novi strategijski plan i da ćemo se sigurno ponovo sukobiti. Ja nijednog momenta nisam sumnjao u to da oni neće, čim prije to budu mogli, udariti na nas.²¹³ Ali, mi smo sprovodili naš strategijski plan da idemo prema Crnoj Gori i Sandžaku i dalje prema Kosovu, južnoj Srbiji i Makedoniji, da bismo naše jedinice ojačali novim snagama".

Ove Titove reči su pravo tumačenje martovskih pregovora, povoda zbog kojih su vođeni, njihove suštine i značaja.

²¹³ U svom dnevniku, pod 31. martom 1943, Dedijer je zapisao neke Titove misli iskazane u razgovoru s Đilasom, u selu Drače, kod Kalinovika, u kome se tih dana nalazio Vrhovni štab. Ocenjujući situaciju posle razbijanja četnika na Neretvi, Tito je ukazao na neposredne zadatke koji stoje pred Operativnom grupom i na borbe koje će ona morati da vodi u daljem nastupanju ka istoku. „Biće s Njemcima još mnogo bojeva", zaključio je Tito (V. Dedijer. Dnevnik, drugi deo, Beograd, 1946, str. 195).